

BÖLGESEL BARIŞA DOĞRU

Toplumsal Çatışma
ve Kentsel Dönüşüm

HELSINKI
YURTTAŞLAR
DERNEĞİ

Bölgesel Barışa Doğru Toplumsal Çatışma ve Kentsel Dönüşüm

Yayına Hazırlayan : Sevgi Özçelik
Grafik Tasarım : Yaşar Kanbur
Baskı : Mart Matbaa

Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) - Helsinki Citizens' Assembly (hCa)

HELSINKI
YURTTAŞLAR
DERNEĞİ

Refik Saydam Cad. Dilber Apt. No: 39 Kat:3 Daire:10
Şişhane - Beyoğlu - İstanbul

Tel: 212 292 68 42 - 43

Faks: 212 292 68 44

info@hyd.org.tr

www.hyd.org.tr

Bu kitapçık, Finlandiya merkezli Kriz Yönetimi İnisiyatifi'nin (Crisis Management Initiative – CMI) desteğiyle hYd tarafından yürütülen bölgesel barış ağı çalışması kapsamında yayınlanmıştır.

© 2012

Bu kitap satış amaçlı çoğaltılamaz. Kitabın ya da kitaptan bölümlerin çoğaltıp dağıtılması istenirse kitabın telif hakkının Helsinki Yurttaşlar Derneği'ne ait olduğu bilgisi verilerek yapılabilir.

Bölgesel barışa doğru – Kitapçıklar Dizisi

Helsinki Yurttaşlar Derneği olarak, Türkiye’de barış inşası çabalarını desteklemeyi amaçlayan çeşitli çalışmalar yürütüyoruz. 2010 yılında, uluslararası nitelikteki Karadeniz Bölgesel Barış Ağı’nın bir üyesi olarak başladığımız toplantılar dizisini de bu çerçevede planladık. Etno-politik çatışmaların dönüştürülmesi/çözümlemesi yönünde emek verecek sivil bir zemin oluşturulmasına katkıda bulunmak üzere, Türkiye’nin en çok tartışılan meselelerini ele aldığımız toplantılarla dolu iki yıl geçirdik.

Toplantıları planlarken memleketin en hayati konularından biri olarak gördüğümüz Kürt meselesine odaklandık. Meselenin çıkış noktasını ve bugünkü durumunu değerlendirmek üzere; özerklik, ekonomik sebepler, eğitim gibi başlıkları ele aldığımız, akademisyenlerin, aktivistlerin, öğrencilerin, yerel yönetim temsilcilerinin katıldığı toplantılar düzenledik. Kürt meselesinin yanı sıra öteden beri tartışılan ve son dönemde yine gündeme gelen askeri vesayet, sivil-asker ilişkileri, ordunun siyasetteki rolünü de tartıştık.

“Bölgesel barışa doğru” çalışmasının toplantı raporları Türkçe ve İngilizce olarak derneğimizin web sitesinde yayınlandı. Çalışmaya katkıda bulunan yazarların makaleleri de yine web sitemizde...

Kitapçıklar dizisiyle ise bu çalışma kapsamında benzer konularda yazılmış makaleleri bir araya getirmeyi amaçladık ve üç kitapçık hazırladık:

- Türkiye’de asker – sivil ilişkileri
- Türkiye’nin özerklik meselesi
- Toplumsal çatışma ve kentsel dönüşüm

“Bölgesel barışa doğru” çalışması 2012 yılında yeni toplantılar ve makalelerle devam edecek. Memleket olarak zaman zaman umutsuz dönemler yaşasak da barışa hizmet edecek işler yapmaya, çatışmaları barışçı yöntemlerle çözmeye çalışmaktan başka alternatifimiz yok. Bu yolda sizin de katkılarınızla ilerlemeyi umuyoruz.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Doç. Dr.
Didem Daniş
Galatasaray
Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü

Türkiye’de son yıllarda kent ve kentleşme alanında en sıcak konu kentsel dönüşüm meselesi oldu. Pek çok araştırmacı meselenin özellikle rant boyutuna dikkat çekerken, kent yoksullarının bu süreçte daha da sert bir şekilde dışlandıklarını gösterdiler. Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında zorunlu tahliyelerin yarattığı mağduriyetler de ciddi bir eleştiri konusu oldu. Tüm bunları incelemek üzere, sosyal bilimciler kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirildiği iki temel saha olarak, kent merkezinde yer alan ve tarihi değeri olan semtler (Sulukule ve Tarlabası gibi) ile kent çeperinde yer alan eski gecekondü bölgelerinde (Maltepe’de Başibüyük, Küçükçekmece’de Ayazma gibi) araştırmalar yürüttüler.¹ Bu yazıda ben kentsel dönüşüm projelerinin kendisinden çok, bu projeleri tetikleyen kentsel değişim süreçlerini ele alacağım. Bu konuda özellikle üzerinde duracağım olgular kentte yaşayan nüfusun nicel ve nitel açıdan değişmesine neden olan demografik, ekonomik ve sınıfsal dinamikler olacaktır. Bu projelerin neden bugün gündeme geldiğini ve çeşitli eleştirilere rağmen, kamuoyunun geniş kesimlerinde neden kabul gördüğünü anlamak için böyle bir analizinin gerekli olduğuna inanıyorum. Bunun için önce nüfus ve ekonomik değişim göstergelerine göz atalım.

Kentlerde yoğunlaşan nüfus

Türkiye nüfusu yüzyıl önce ağırlıklı olarak kırsal bir nüfustu. 1927’de yapılan Cumhuriyet döneminin ilk sayımında kent nüfusunun oranı yüzde 24 olarak tespit edilmişti. Yani o dönemde her dört kişiden sadece biri kentlerde yaşıyordu. Bugün bu oran tamamen tersyüz olmuş durumda; kentsel nüfus yüzde 74 oranına erişti, yani toplam nüfusun sadece dörtte biri artık kırsal alanlarda yaşıyor. Seksen yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşen bu demografik değişim, nüfusun özellikle 1950’lerden itibaren köylerden kentlere akmasıyla başladı. Köyden kente göçün ilk evresi olarak tanımlayabileceğimiz bu dönem 1980’li yıllara kadar devam etti. Tarımın makineleşmesiyle köylerde işgücünün açığa çıkması, kentlerde sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu işgücü talebiyle birleşince hızlı bir göç süreci başladı. 1990’lı yıllarda yaşanan göçün ikinci evresinin aksine bu ilk dönem göçleri, kente önce bekâr erkeklerin gelip, kısmen uyum sağladıktan sonra ailelerini yanlarına aldığı zincirleme bir gönüllü göç örneğiydi.

1980 sonrası yaşanan göç ise özellikle ülkenin güneydoğu ve doğusundaki çatışma ve şiddet ortamından kaynaklanan zorunlu bir göçtü. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nce yapılan araştırmaya göre, bu süreçte “yerinden olmuş nüfus” bir milyon civarındaydı.²

[1] Bu konuda yapılmış çalışmaların tümünü burada anmak bu yazının sınırlarını aşar. Gene de bir kaç yayın saymak gerekirse, şunlar anılabilir: Tuna KUYUCU ve Özlem ÜNSAL (2010) ‘Urban Transformation’ as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul’ *Urban Studies*, Vol. 47 no. 7, ss.1479-1499; Binnur ÖKTEM (2006) “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri” *Planlama Dergisi*, No.2, ss.53-63

[2] Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması Raporu, 2006*, Ankara. (Elektronik kopya için <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TGYONA-AnaRapor.pdf>) “Son yirmi yılda 14

Başka araştırma ve raporlarda bu sayı çok daha yüksek veya çok daha düşük verilse de, yaşanan zorunlu göç sürecinin hem köyünü boşaltmak zorunda kalanlar, hem de yeni yerleştikleri kentlerdeki için oldukça sıkıntılı bir dönem anlamına geldiğini belirtmek gerekir. Sosyolog Sema Erder'in ifadesiyle bu "köysüz köylülerin göçü"ydü; çünkü aniden gerçekleşmiş, tüm aile beraberce ve hazırlıksız şekilde göç etmek zorunda kalmıştı. Geride acil durumlarda destek alabilecekleri bir köy kalmamıştı. Sonuçta, 1990 sonrası göç başta güneydoğudakiler olmak üzere, Türkiye'nin pek çok kentinde büyük bir nüfus patlaması yarattı. Kentin gerektirdiği vasıflara sahip olmayan bu kesim iki kere şanssızdı çünkü hem zorunlu ve hazırlıksız bir göçle büyük kente gelmiş, hem de sanayinin kentlerden çekildiği, ucuz fabrika işçisine talebin azaldığı, devletin sosyal ve ekonomik alandan çekildiği bir döneme denk gelmişlerdi. Bu durum aşağıda ele alacağım üzere, kent yoksullarının ve göçle gelip tutunamamış olanların suçlu ve istenmeyen olarak damgalanmasını pekiştirecekti.

Kentleşmeye demografik açıdan baktığımızda dikkat çekici bir diğer nokta, nüfusun son on yıllarda daha önceki dönemlerle kıyaslanamaz bir şekilde birkaç büyük kentte toplanıyor olması. Bunun en uç örneği kuşkusuz İstanbul: Bu şehir bugün 13,2 milyon sakiniyle, Türkiye nüfusunun yüzde 18'ini barındırıyor. Oysa bu oran 1927'de sadece yüzde 5'ti. İstanbul başta olmak üzere bazı büyük kentlerin nüfusundaki bu aşırı şişme ülke ölçeğinde nüfusun eşitsiz dağılımının da göstergelerinden biri ve bunun en önemli sebebi de ekonomik faktörler.

Ekonomik değişim

Kentlerdeki değişime ekonomik açıdan baktığımız zaman gene iki temel dönemden bahsedebiliriz. İlk

olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayinin kentlerde yoğunlaştığı ve bu ekonomik modelin sosyal yaşamdan mekânsal örüntülere kadar pek çok alanda etkili olduğu dönem. İkincisi ise, sanayinin büyük kentlerden çekildiği ve yerini hizmetler sektörünün aldığı dönem. İlk dönemin tipik örneği olarak, eski Haliç kıyılarındaki fabrikalaşmayı ve bunun hemen gerisindeki Kâğıthane ve Alibeyköy sırtlarındaki gecekondulaşmayı sayabiliriz. Benzer bir diğer örnek de Beykoz Paşabahçe'deki fabrikalar ve gerisindeki işçi mahalleleri olacaktır. Bu iki bölgede de sosyal ve kültürel yaşam nüfusun büyük kesiminin istihdam edildiği fabrikaların çevresinde biçimlenmişti.

Yerleşik orta sınıflar, uzun yıllar boyunca İstanbul dışından gelenlere belli bir hoşgörü ve sempatiyle yaklaşmıştı. Ancak göçle gelen ve büyük bir kısmı gecekonduya yerleşen nüfusa yönelik tavır 1990'lardan itibaren değişmeye başlar.³ Bir zamanlar kent ekonomisine hem üretici, hem de tüketici olarak katkıda bulunanlar, sanayinin kentlerden çekilmesi ve fabrikaların kapanmasıyla "gereksiz ve süflü" bir nüfus olarak görülmeğe başlar. Hatta 1990'ların ortasından itibaren "tehlikeli sınıflar" olarak damgalanırlar. 1996'daki 1 Mayıs eylemlerinden sonra basında yer alan bazı başlıklar bunun tipik örnekleri olarak anılabilir.

Son yirmi beş yılda, küreselleşme olgusu da şehirleşme süreçlerini etkileyen önemli bir faktör oldu. Devletin ekonomiyi düzenlediği Fordist dönemin sona ermesi ile özellikle büyük metropollerde sanayi üretimi yerini finans, turizm, eğitim, sağlık, sigortacılık gibi hizmet sektörü faaliyetlerine terk etti. Ünlü bir Marksist coğrafyacı olan David Harvey kapitalizmin yeniden yapılandığı bu dönemde mevcut mekânsal biçimler, ilişkiler

İlden güvenlik nedenleriyle göç edenlerin sayısal büyüklüğüne ilişkin olarak ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların çeşitli tahminleri bulunmaktadır. Bu tahminlerde, 14 ilden son yirmi yıl içerisinde göç etmek zorunda kalan nüfusun büyüklüğü 3-4 milyona kadar çıkabilmektedir. Son yirmi yıl içinde 14 ilin demografik göstergelerinde meydana gelen değişimler dikkate alındığında, bu tahminlerin gerçekçi olmadığı görülmektedir. İşçileri Bakanlığı ise, sadece KDRP kapsamında başvuruda bulunan nüfusu dikkate alarak 14 ilin kırsal yerleşim yerlerinden güvenli nedenleriyle göç eden nüfusun sayısal büyüklüğünü yaklaşık 360.000 kişi olarak vermektedir". (Aynı rapor, s. 106)

[3] Gecekondu nüfusuna yönelik bakışın değişmesi konusunda Tahire Erman'ın şu çalışması dikkate değer bir katkı sunmaktadır. Tahire ERMAN (2004), "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları", *European Journal of Turkish Studies* [Online], No. 1 | 2004, URL: <http://ejts.revues.org/index85.html>

ve işlevlerin radikal biçimde değiştiğini söyler. Sanayinin Fordist dönemin önemli üretim merkezleri olan Detroit ya da Manchester'dan işgücünün daha ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlere kayması bu değişimin örneklerinden biridir. Küreselleşme sürecinde sanayi yer değiştirirken, finans başta olmak üzere hizmet sektörüne ait çeşitli faaliyet kolları da önem kazanır. Bu yeni "beyaz yakalı" işlerin merkezi olan New York, Londra, Tokyo gibi yerler, küresel sermaye ve bilgi akışlarını kontrol eden 'küresel kentler' mertebesine terfi ederler.

Ancak, küresel ekonominin içerik, biçim ve yer değiştirmesiyle biçimlenen bu süreç sadece pırıltılı bir zenginleşme hikâyesinden ibaret değildir. Yaşanan yoğun rekabet şehirler ve bölgeler arasında ciddi eşitsizlikler ve hiyerarşiler doğmasına da neden olur. Bazı şehirler kapitalizmin aldığı yeni şeklin gerekliliklerine uygun olarak küresel hiyerarşinin tepesine yerleşip 'dünya kenti' statüsü kazanırken, diğer kentler ya sanayi üretiminin yoğunlaştığı mekânlar haline gelmekte ya da yeni küresel ekonominin tamamen dışında kalarak hızlı bir ekonomik ve sosyal düşüş yaşarlar.⁴

Sanayi toplumundan sanayi-sonrası topluma geçiş Türkiye kentlerinde de radikal değişimler yaşanmasına yol açar. Sanayi üretiminin başat ekonomik model olduğu dönemde, ileride kente entegre olacağına inanılan ve geçici bir sorun olarak algılanan gecekondu nüfusu, neoliberal küresel ekonominin yarattığı değişimler sonucu, Zygmunt Bauman'ın ifadesiyle "artık ihtiyaç duyulmayan" bir emek gücüne dönüşür. Bu işsizleşme ve yoksullaşma süreci gecekondu bölgelerinin ve halkının damgalanması, suçlulaştırılması ve dışlanmasıyla olgunlaşır. Diğer pek çok çalışmanın yanı sıra, Bediz

Yılmaz⁵ ve Zeynep Gönen'in⁶ makaleleri son yıllarda bu yöndeki eğilimlerin deşifre edilmesi açısından önemli çalışmalardır. İki araştırmacı da, kent yoksullarının yaşadığı yerlerde ekonomik dışlama ile etnik ve mekânsal damgalamanın el ele gittiğini gösterirler. Bu İstanbulluların da hem Sulukule, hem Tarlabası örneğinden oldukça iyi bildiği vakalardır. Buraların sakinleri sadece yoksul olmakla değil, Çingene veya Kürt olmakla da damgalanır ve oturdukları semt üzerlerine yapışmış lanetli bir etikete dönüşür.

Bugün artık işe yaramaz addedilen kent yoksullarının sıkışmışlığının bir nedeni de üzerinde ikamet ettikleri arazilerin değerlenmesi olmuştur. Küreselleşen ekonomide en önemli yatırım alanlarından biri olan inşaat ve konut sektörü, özellikle bu ekonomik dönüşümle serpiyen yeni orta sınıfların konut ihtiyaçlarına cevap verebilmek için boş arazi aramaktadır. İstanbul gibi yapılaşmanın yaygın olduğu şehirlerde bunun güçlüğü dikkate alınacak olursa, kentin en güçsüzlerinin oturduğu yerlerin - hele bir de buralar konumu, manzarası, otoyollara yakınlığı gibi özellikleriyle cazip unsurlar taşıyorsa - gayrimenkul girişimcilerinin iştahını kabarttığını söylemek yanlış olmaz. Kısacası, bir zamanlar suyu elektriği yolu olmayan gecekondu mahalleleri neoliberal ekonomi döneminde yeni bir değer kazanmaktadır.

Sonuç yerine: Orta sınıflar gözüyle Türkiye'de kentleşme konulu araştırmaların önemli bir kesimi kentsel yoksulluk ve gecekondu alanlarına odaklanmıştır. Son dönemdeki kentsel dönüşüm projelerinin incelendiği çalışmalarda da daha çok dezavantajlı grupların yaşadığı mağduriyetler üzerinde durulmuştur. Oysa bu projelerin önemli bir kısmı giderek genişleyen ve tercihleri değişen yeni bir orta

[4] Mike DAVIS (2006) *Planet of Slums*. New York: Verso; Saskia SASSEN (1991), *The Global City: New York, Tokyo, Princeton University Press, New Jersey*; Peter J. TAYLOR (2004), *World City Network: A Global Urban Analysis*, Routledge.

[5] Bediz YILMAZ (2008) "Türkiye'de Sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa" *Toplum ve Bilim*, Sayı 113, ss. 127-145.

[6] Zeynep GÖNEN (2008) "Varoşların zaftiyesi ya da kent yoksullarının neoliberal denetimi", *Toplumbilim*, sayı: 23, ss. 93-103.

sınıfa hitap etmektedir. Orta sınıflar dendiğinde tanımı çok kolay olmayan bir tabakadan bahsediyor olsak da, bugün İstanbul gibi büyük kentlerde değişen yaşam pratiklerine baktığımızda orta sınıfların genişlemesine dair pek çok işaret görebiliyoruz. Sayıları giderek artan kafeler, hafta sonları dolup taşan alışveriş merkezleri, en gözde konut tipi haline gelen kapalı siteler gibi yeni mekânlar veya ev dışında uzun pazar kahvaltıları gibi yeni alışkanlıklar talepkar bir orta sınıfın varlığına delalet etmektedir.

Orta sınıflaşma dinamiklerini anlamak bizlerin çok eleştirdiği ama kamuoyunda birkaç küçük çevre dışında ses getiren bir rahatsızlığa yol açmayan kentsel dönüşüm projelerinin neden bu kadar kabul gördüğünü açıklamak için de önemlidir. Yalnız burada iki farklı “yeni” orta sınıftan bahsedildiğinin altını çizmek gerekir. Bir yanda yukarıda bahsettiğimiz küresel ekonomiye eklenmeyi başarmış, sahip olduğu diplomalar sayesinde çağın gözde işkollarında yüksek ücretlerle beyaz yakalı işlerde çalışan kesim bulunmaktadır. Bu kesim, kentsel dönüşüm projeleri adı altında gecekonduların boşaltılıp yerine daha konforlu konutların inşa edilmesini hararetle desteklemektedir. Öte yandan söz konusu dönüşüm projelerinin yürütüldüğü gecekonduların mahallelerinde de gelişmekte olan bir orta sınıf söz konusudur. Bu mahalleler son dönemde ciddi bir iç tabakalaşma yaşamış ve özellikle mülkiyet yapısındaki parçalılıkta da kendisini gösteren bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllardan beri patronaj politikaları çerçevesinde çıkartılan aflarla gecekonduların bir kısmı tapu, hatta bazen imar izni alırken, çok sayıda bina da bu esneklik ortamında apartkonduya dönüşmüştür. Böylece aynı mahalle içinde, bir kısmı imarsız olsa da beş katlı bir

apartmana sahip bir ailenin yanında, ancak onun kiracısı olarak ikamet edebilen başka biri bulunmaktadır. Elbette yoksulluktan kurtulup orta sınıfa yükselebilenler belli bir ekonomik ve sosyal sermayeye sahip olanlar, yani kentte tutunmuş olanlardır. Af yasaları ve gecekonduların mahallelerindeki dikeyleşme süreci sonunda zenginleşen kesimler kentsel dönüşüm projelerini hararetle destekleyenler arasındadır. Çünkü onlar için yeni yapılan toplu konutlara taşınmak sahip oldukları gayrimenkulleri yasallaştırmanın bir yolu olduğu kadar, gecekondudan apartman yaşamına geçişle simgelenen bir “modernleşme”nin de aracıdır.

Orta sınıf olma hayalinin veya orta sınıf konumunu koruma çabasının giderek zorlu bir mücadeleye dönüştüğü, bireysel yükseliş çabasının her şeyin önüne geçtiği bir ortamda nasıl bir toplumdur, nasıl bir toplumsal barıştan bahsedilebileceğini sorarak sözü Alman düşünür Bauman’a bırakalım:

“Ayartının yarattığı arzularını doyuramayanlar her gün, doyuranların çizdiği göz kamaştırıcı manzaraya maruz kalıyorlar. Onlara başarının göstergesinin alabildiğine tüketim olduğu ve bunun kestirmeden kamu teveccühü ve şöhrete giden bir otoyol olduğu söyleniyor ve gösteriliyor. (...) Eğer tüketim başarılı bir yaşamın, mutluluğun ve hatta insan edebinin ölçütü ise o zaman insan arzularının perdesi yırtılıyor. (...) Her yerden ve tüm iletişim kanallarından şu apaçık mesaj geliyor: Bugün daha fazla yağmalamaktan başka standart ve “kişinin elindeki kartları doğru oynamasından” başka kural yoktur”.⁷

Kent: Bir dışlama ve kapsama alanı olarak...

Nil Mutluer
Fatih Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü

Kent, göç ve erkeklik mevzularındaki saha çalışmamı yaparken sıkça karşılaştığım bir soru vardı: “Çalışman için Tarlabası’na nasıl giriyorsun?” Veya daha açık bir ifade ile soruyu şekillendirirsek: “Ben eğitilmiş bir kadın” olarak “suçlu” Kürt göçmenlerin, “çingenelerin”, travestilerin, mültecilerin, seks işçilerinin “kirli içerisi”ne girip nasıl “sağlam” çıkabiliyordum? İstanbulluların zihinlerinde Tarlabası, eğitilmiş bir kadının girmesinin tehlikeli olacağı, hayali sınırları çizilmiş bir bölge. Haliyle Tarlabası’na karşı bu önyargı mahalleliye karşı önyargıyı da beraberinde getiriyor.

Hükümetler ve ana akım medya politikaları doğrultusunda Tarlabası ile beraber orada yaşayanları da gelip geçici suçlular olarak damgaladıklarından, mahalle tehlikeli, sakinleri ise suçlu veya potansiyel tehlike olarak gösteriliyor. Mahallede yaşayanlar da farklı etnik gruba, dine, cinsel yönelime sahip iç ve dış göçmenler veya mülteciler olduğundan, Türkleştirmeye şekillenmiş zihinlerde bu damgalanma ayrımcı yerine oturuyor. Tarlabası ve suç ilişkisi elbette sadece damgalama değil. Mahallede, hukukun tanımladığı haliyle suç gözlemlenebilir. Ancak, suçla ilişkilenenler damgalanmaların ötesinde kişi ve kurumları kapsıyor. Bu hal de, gündelik hayattaki ilişkiler vasıtasıyla kimlerin sivil ve politik kişi ve kurumlarca dışlandığını veya

kapsandığını açıklıyor.

Millileştirme politikalarıyla 1950’lerde 6-7 Eylül olaylarına ve kapitalizmin etkisiyle 1980’lerden bugüne kentsel dönüşüm projelerine şahit olan Tarlabası’nın gündelik hayatına göz gezdirmek mahalle, İstanbul ve Türkiye’deki güç ilişkileriyle ilgili de önemli ipuçları veriyor. Son dönemlerde kentle ilgili çalışmalar, özellikle yoksul kesimlerdekilerin, zorunlu göçmen veya mültecilerin farklı güç ilişkilerinde özellikle nasıl dışlandıkları üzerinde duruyor. Bu alandaki çalışmalar, özellikle kapitalist ekonomik düzenin gündelik hayatı nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli. Ancak, sadece dışlanmaya konsantre olmak, Tarlabasılıların şehrin gündelik hayatının her gün yeniden şekillenmesindeki katkılarını gölgede bırakıyor. Oysa, özellikle kaynaklara ulaşım şansı az olanların şehri yeniden nasıl inşa ettiklerine odaklanmak, hem şehirdeki kurumların nasıl işlediğini anlamamıza olanak tanıyor hem de suç, yurttaş gibi kavramları yeniden şekillendirmemize izin veriyor. Bu yaklaşımla makale, Tarlabasılıların gündelik hayat deneyimlerinden kentin gündelik hayat pratikleriyle sosyo politik ilişkisini anlamaya çalışıyor.

Tarlabasılı olmak

Tarlabası, Taksim’in yanı başında

göçmenlerin, mültecilerin, transseksüellerin yaşadığı “girilmesi tekensiz kirli” olarak damgalanmış bir alan. Tarlabası'nın İstanbulluların zihinlerindeki sınırları şekillenmesindeki devlet politikasının etkisi var. Kısaca hatırlayacak olursak 1940'larda geliştirilen milli burjuvazi yaratma politikasının 6-7 Eylül (1955) olaylarıyla devam etmesi bölgenin dokusunu etkiledi ve özellikle gayrimüslimlerin göç etmesine neden oldu. 1960'larda ekonomik nedenlerle gelen göçmenleri, 1980'lerde Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundan gelenler takip etti. 1980'lerde belediye başkanı Bedrettin Dalan bölgedeki kentsel dönüşüm projesini hayata geçirdi. Mahalle ve şehir sakinlerinin itirazlarıyla projenin bir kısmı hayata geçirilerek Tarlabası ve Dolapdere yolları açıldı. 1990'larda bu göçmenler arasına devletin köy boşaltmalarıyla gelenler de katıldı. Ayrıca, Tarlabası'nda az kalan eski mahalle sakinlerinin yanısıra Romanlar, travestiler, mülteciler de zaman içinde yaşamaya başladılar.

Tarlabasılılar genel olarak ana akım medya ve politik söylem tarafından bir damgalamaya maruz kaldılar. Tarlabasılılardan bir grubun, mesela köy boşaltmayla zorunlu bir şekilde göç etmek durumunda kalmış erkeklerin gündelik hayat pratiklerine konsantre olmak, mevcut damgalamanın sosyo politik dinamiklerini daha rahat anlamamıza imkan tanıyacaktır. Zorunlu göçmen erkekler sadece medya ve egemen söylem tarafından Tarlabası'nda “potansiyel suçlu” olarak değil, aynı zamanda geldikleri coğrafyada devlet tarafından da “potansiyel terörist” olarak anıldılar. Bu “damgalanma” ve güvenlik söylemiyle de devletin çeşitli güçleri tehlikeli gördükleri bazı köyleri özellikle 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında boşalttılar.

Gerek Tarlabası'nı gerekse Türkiye'nin güneydoğu coğrafyasını düşündüğümüzde hem milliyetçi hem de neoliberal politikaların “güvenlik” söyleminin bu coğrafyalarda hayali bir sınır oluşturduğu bir gerçek. Öyle ki bu sınır biz dışarıdakileri Doreen Massey'in deyimıyla 'kirli içeriden' koruyor.¹ Ve bu kirli içeride kalanlar da homojen damgalı bir grup gibi algılanıyor. Bu bağlamda, o kirli sınır içerisinde kalan herkes adeta yok edilebilir “atık bedenler” -disposable bodies- olarak algılanıyor.² Bu noktada bu damgalanma ve atık beden olmak artık sadece etnisite veya milliyetçilikle değil aynı zamanda sınıf çalışmalarıyla da açıklanabilecek, neoliberal politikaların güçlenmesiyle ilintili bir yurttaşlık sorunu.³

Atık bedenler üzerine uygulanan politikalar o bedenlerin giderek yoksullaşmasına ve hatta bu yoksullaşmanın Bediz Yılmaz'ın değindiği gibi “müebbetleşmesine” neden oluyor.⁴ Üstelik bu politikalar yoksullaşmanın yanısıra bu bedenlerin eşit yurttaşlık hakkında yararlanmalarını da engelliyor. Bu bağlamda, Tarlabası'ndaki zorunlu göçmenleri düşündüğümüzde bu göçmenlerin “sınıf-altı -underclass-“ olduklarını söyleyebiliriz.⁵ Sınıf-altı kavramı her ne kadar kültürel ve etnik bir sınıfa gönderme yaparak kullanılıyor olsa da, Wilson'un konuyla ilgili çalışması bize yoksulluk ve mekânsal ayrışma arasında önemli bir bağ olduğunu göstermektedir.⁶ Yani kavramın yapısal boyutunu vurgulamaktadır. Yılmaz ise bize, bu yapısallığın kalıcılığını vurguluyor.

Kaynaklara ulaşmada zorluk çekmiş sınıfların ekonomik, sosyal ve/veya politik dışlanmaya maruz kaldıkları bir gerçek. Ancak, bu sınıfların gündelik hayat pratiklerini odak aldığımızda, şehrin kurulumuna buldukları katkıları da görmüş oluyoruz. Ayrıca, dışlanan sınıfların

[1] Massey, D. (2005) *For Space*. London, Thousand Oak, New Delhi: Sage Publications.

[2] Mutluer, N. (2011) “Disposable Bodies or Contested Masculinities in Everyday City Life: Internally Displaced Men in Tarlabası Istanbul”. In R. L. Jackson and M. Balaji (eds) *Culturing Manhood and Masculinities: The Politics of Gender and Identity Across Global Context*. Illinois: University of Illinois Press.

[3] Işık, O. and Pınarcıoğlu, M. M. ([2001] 2002) *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği* (Shifting Poverties: Example of Sultanbeyli). İstanbul: İletişim

[4] Yılmaz, B. (2006) “Far Away, So Close: Social Exclusion and Spatial Relegation in the Inner-slum of Istanbul”. In F. Adaman, Ç. Keyder et al. (eds) *Poverty and Social Exclusion in the Slum Areas of Large Cities in Turkey*. Report to European Commission and Ministry of Labour and Social Security of Turkey. İstanbul: Report for European Commission Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Joint Inclusion Memorandum and Research Foundation of Bogazici University.

[5] Myrdal 1963 in Yılmaz 2006.

[6] Wilson 1983 in Yılmaz 2006.

şehirden kendilerini yeniden var etmek için geliştirdikleri ilişkiler, kurumlarca tanımlanan ideal yurttaş veya suç gibi kavramları da yeniden sorgulatır nitelikte...

Yurttaş Karşılaşmaları: Suç ne suçlu kim?

Tarlabaşı'nın temel hayat bilgisi kuralları var. Bu hayat bilgilerini zorunlu göçmenlerin hayatlarından anlamaya çalışalım... 1980'lerin sonunda boşaltmalar sonucunda veya koşullar yaşamaya izin vermediğinden Güneydoğu'daki köy evlerinden ayrılarak Tarlabaşı'nda ayakta zor duran binalara yerleşen göçmenler için bölgedeki en önemli var olma kriteri aile birliğini koruyabilmek. Zorunlu göçmenlerin memleketlerinde farkına varmadan yerine getirdikleri bu koşulu Tarlabaşı'nda sağlayabilmeleri hiç kolay değil. Tarlabaşı'nda yaşayabilmek için ailede en az bir kişinin ailenin geçimini sağlamak üzere çalışması, bir kişinin de evdeki çocuklara bakması gerekiyor. Ancak, ailelerin azımsanmayacak bir kısmında bu basit iş bölümünü sağlayabilecek fertler olmayabiliyor. Çünkü, aile fertlerinin bir kısmı ya çatışmalarda ölmüş, ya hapiste, ya da kayıp. Üstelik, iş bölümünü gerçekleştirebilen ailelerdeki fertler de her an çeşitli gerekçelerle tutuklanabilme riskiyle karşı karşıya.

Zorunlu göçmen olarak aile birliğini koruyamıyorsanız bir şekilde suça ve fuhşa entegre olmaktan kaçamıyorsunuz. Eğer, "normal" olarak addedilen bir cinsel tercihiniz veya işiniz yoksa yani eşcinsel, travesti veya transseksüelseniz ve/veya fuhşa bulaşmak durumunda kalmışsanız, bir Tarlabaşı 'normalliği' olarak her an polisten dayak yiyebilirsiniz. Son olarak, gündüzleri bölgede rahatça hareket edebilseniz bile, özellikle geceleri bir kaza kurşununa hedef olmanız

ihtimal dahilinde. Zorlu hayat bilgisi kuralları Tarlabaşı'nı anlamak için önemli bir özet olsa bile, ana akım medyanın hedef göstermesinin aksine bu, tüm Tarlabaşılıların suça entegre olduğu anlamına gelmiyor elbette.

Zorunluluk ve zorluklarının farkında olan göçmenlere göre, bölünen ailelerin uyuşturucu ticareti veya fuhuştan uzak durması neredeyse imkânsız. Devletin ve kurumların desteğini yeşil kart sahibi olmak dışında göremeyen ailelerde çalışan veya çocuklara bakan kişinin tutuklanması halinde yeni bir iş bölümüne gidiliyor. Okuyor da olsa, yaşça en büyük olan kız çocuğu ailenin bakımını üstlenmek üzere okulu bırakıyor. Yaş ve güç durumuna göre oğlan çocukları da uyuşturucu satıcılığından kapkaç kadar çeşitli işlerden uzak duramıyorlar. Zorunlu göçmenlere göre polis de suça karışmış durumda. Tarlabaşı'nda herkes polisin Cuma akşamüstleri rüşvet toplamaya çıktığından, yeterince rüşvet toplanmadığında ise 'suçluları' gözaltına aldığından bahsediyor. Hatta, 34 yaşındaki Necla durumu şöyle anlatıyor: "Polis aldığı parayı beğenmeyince rahat ediyoruz, çünkü, sokaktakiler içeride oluyor." 50 yaşındaki zorunlu göçmen Fırat'a göre bu durum adeta yeni bir 'koruculuk' sistemi getirmiş durumda, çünkü "Aynı koruculuk sistemindeki gibi hem aileleri hem de toplumu bölüyor ve suça ortak ediyor."

Suç bu kadar gündelik hayat pratiği içerisine yerleşmişken ideal yurttaşın kim olduğuna da yeni anlamlar katıyor. Zira suç, özellikle Kürt gençlerinin siyasetle uğraşmasına bir alternatif olarak sunuluyor. Adı suçlular, rahatça hareket ederken yasal örgütlenmelerde de olsa siyaset yapmak suç sayılıyor ve sadece bir parti veya kurum toplantısına gitmek

bile uzun sürebilecek sebepsiz göz altılara sebep olabiliyor. Mesela, görüşmemizin ilk saati kendini Müslümanlıkla özdeşleştiren biri, bir noktada Kürt hareketine olan bağlılığına değinebiliyor. Bu değişimi de şöyle açıklıyor: “Evde dokuz can beni aç bekliyor bir içeri alırsam onlar düşerler.”

Zorunlu göçle gelenlerin gündelik hayattaki aidiyet taktikleri⁷ kentin ekonomik, sosyal ve politik yapısının nasıl örüldüğünü yansıtıyor.

10

Zorunlu göçmenlerden bahsederken Kürtlerden bahsediyoruz. Bu bağlamda, konunun sınıfsal boyutuna dikkat çeksek de bu noktada konunun etnik boyutunun da küçümsenemeyecek bir önemi var. Ancak burada bir yanlış anlamayı önlemek için bundan sonra özellikle Kürt hareketinin vurgulamamın bir anda konuyu sadece etnik boyutuyla ele aldığım yanlış anlamasına neden olmasını istemem. Ancak Tarlabası'nda, özellikle zorunlu göçle gelenlerin kendilerini Kürt hareketiyle özdeşleştirmeleri gibi bir durum var. Farklı semtlerde bu durum farklılıkları gösterebiliyor. Örneğin, Murat Şentürk gibi bir araştırmacı Balat'ta öne çıkan söylemin yoksulluk etrafında şekillendiğini ve bölgede Müslüman yardım derneklerinin etkin olduğunu vurguluyor. Oysa Tarlabası'nda Belediye yardımı dışında bu gibi derneklerin faaliyet gösteremediklerini, bunun kabul edilmediğini görüyoruz.

Sadece Tarlabası'nda değil konu ideal yurttaşlık olunca benzer taktikleri Türkiye genelinde de görmek mümkün. Kentin gündelik hayatı, kavramları düşündürterek yeniden şekilleniyor. En zıt kavramlar suç ve ideal yurttaşlık bile kent gündeliğinde iç içe kuruyor... Her ne kadar karşılıklı zıtlıklardan beslenen bir karşılaşmadan bahsediyor

gibi dursak da kent yaşamının formel ve enformel ilişkiler ağı bu karşılaşmaları bir çoğulluk içerisinde karşımıza çıkarıyor. Bu bağlamda, farklı yaş gruplarındaki kadın ve erkekler gündelik hayatta güç ilişkileri bağlamındaki kendilerini gerçekleştirerek şehri yeniden farklı farklı şekillendiriyorlar.

Aralık 2011

[7] de Certeau, M. ([1980] 1988) “Making Do: Uses and Tactics”. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, pp. 29-42.

